

דברים שנאמרו בפתיחת ישיבת ועדת המדע של הכנסת,

בדיון על ביטול פרס ישראל

דוד הראל, 3/3/2024

אדוני יושב הראש וחברי היקר, ח"כ איימן עודה, חברות וחברי ועדה יקרים, באתי לכאן היום לתבוע את עלבונם העמוק של המדע, התרבות, היצירה, האומנות והרוח של מדינת ישראל, כמו גם את עלבונם האיש של הנשים והגברים שעשו בעולמות אלה את המיטב שבמיטב, ושהוקרת המדינה להישגיהם ותרומתם העצומה בוטלה במחי החלטה אומללה אחת.

בשנת 2015, פיזר ראש הממשלה את ועדת פרס ישראל לספרות ושירה, כי חברה לא מצאו חן בעיניו, וזו הייתה עליית מדרגה בהתערבות הדרג הפוליטי בפרס. מקרה עודד גולדרייך ב-2021 היווה נקודת שבר חמורה בהרבה, ובו שני שרי חינוך סרבו להעניק לו את הפרס בחקר המתמטיקה ומדעי המחשב, למרות שהוועדה המקצועית בחרה בו – פעמיים. בג"ץ הציל אז את המצב, כשנעתר לעתירה שהגישו חברי הוועדה עצמם, והורה למשרד החינוך להעניק לו את הפרס, דבר שנעשה בסופו של דבר בחוסר חשק, בטקס קטן באחד החדרים של משרד החינוך. השרה דאז, יפעת שאשה-ביטון, אפילו לא טרחה להגיע.

אך שני המקרים האלה הם כאין וכאפס מול החלטתו הנוכחית של שר החינוך יואב קיש על ביטול פרס ישראל השנה בכל הקטגוריות כולן, והחלפתן בקטגוריה חדשה של גבורה וערבות הדדית.

החלטה זו אינה רק אומללה. היא בזויה, פחדנית ונגועה, תגובתו עליה אפופה בשקרים (כפי שהוכיח לנו בן כספית בסוף השבוע), ועולה ממנה חקר מוחלט בהבנה בסיסית את מטרות הפרס ואת הסיבות לייסודו. יש להוקיעה מכל וכל. במאמר מלפני כשבוע, תיארה דינה זילבר את הצעד הזה כ"פסגת התחתית".

ההחלטה שמה ללעג ולקלס את פסגת הישגי המדע והרוח של אזרחי ישראל, ואת החשיבות הקריטית של אלה לעוצמתה ושרידותה. בנוסף, אדוני יושב הראש, היא מהווה את הפגיעה הקשה ביותר מאז ומעולם של גורם ממשלתי כלשהו במושאי עבודתה המובהקים של הוועדה הזאת – מדע, מחקר, טכנולוגיה, תרבות ורוח.

ושלא תהיה כאן כל טעות: זו אינה גחמה פרטית של השר, בהמשך ישיר לניסיונות ההשתלטות שלו על הספרייה הלאומית, על מל"ג ועל יד ושם. מיד אחרי שפורסמה ההחלטה, הבעתי בפומבי את השערתי שמאחוריה שיקולים אחרים, אשר הגיעו מהממונים עליו או בהשראתם, והם קשורים לכך שלראש הממשלה ושר החינוך אין כל חשק לעמוד על הבמה וללחוץ יד לזוכים ולזוכות, אשר מן הסתם יהיו ביניהם גם מבקרים חריפים של הממשלה ושל העומד בראשה.

והנה בא בן כספית ומאשש השערה זו, בִּיג טיים...

אדרבה! יטריח את עצמו שר החינוך ויגיע לכאן כדי להסביר. מדוע הוא מבטל, מדוע רומס, מדוע מחרב? ומדוע הוא עושה הכל כדי להפוך את ישראל לספרטה מובהקת.

אין חולק על כך שאנחנו עמוק בתוך עידן של טבח וחטופים, מלחמה ודם, אימה ופחד; ובעקבותיהם כמובן גם גילויי גבורה וערבות הדדית עילאיים. את אלה בוודאי שיש להעלות על נס: בטקס המשואות, כמובן, וגם בהוקרה של חיילים וחיילות מצטיינים בבית הנשיא. ואכן אפשר אולי גם לשלב זאת בִּפְרָסִי יִשְׂרָאֵל, בדמות קטגוריה חדשה, מיוחדת לשנה זו. אך בשום פנים ואופן לא במקום הקטגוריות שהיוו מאד ומתמיד את מוסד פרס ישראל – גם בזמנים של משבר עמוק ומלחמה – ואשר עליהן תפארתנו ותפארת המדינה כולה.

ואל השר קיש אומר כך: אדוני, לא מאוחר מדי לחזור בך. חשוב על המחזה האפשרי במוצאי יום העצמאות, שיהיה בקונטרסט חד לטקס המשואות הפומפוזי והמיליטנטי: טקס הענקת פְּרָסִי יִשְׂרָאֵל, צנוע מאד, אך מכובד

וקונצ'נזואלי, שבו יזכו בפרס שניים או שלושה אזרחים מופלאים שפעלו בגבורה ולמופת בחודשים האחרונים, לצד הטובים שבאנשי הרוח, המדע והתרבות שהמדינה הוציאה מתוכה!

ואתה, אדוני, תוכל סוף סוף לשאת בטקס נאום מהסוג המצופה משר חינוך שדואג דאגה אמתית לנושאי משרדו, במקום לפגוע בהם או לנסות לחסלם.

לצערי הרב, מתגובות משרד החינוך בעניין עד כה, נראה שביטול הביטול אינו בקלפים. העץ שעליו טיפס השר גבוה מדי, או אולי יש לומר שהבור אליו הכניס את עצמו עמוק מדי.

אגב, אם השר הנכבד יעמוד בסירובו לחזור בו, ואכן יואיל להגיע ולהסביר את החלטתו, ראוי לבקש ממנו שיפתח לנו גם חלון להחלטותיו העתידיות: אולי יורה לסגור את הספרייה הלאומית לשנה, למשל, כי למה לקרוא ספרים או לחקור את נבכייהם של כתבי יד עתיקים כשיש מלחמה; אולי יבקש לעצור לאלתר העברת כספים לבתי ספר ולמוסדות חינוך, כי מדוע שילדים יישבו ללמוד כשיש מלחמה. לא חסרים רעיונות.

בכל מקרה, נשאלות שתי שאלות רציניות: מה ניתן לעשות השנה כדי למזער את הנזק? ומה צריך לעשות בעתיד כדי לפתור אחת ולתמיד את הרעות החולות, שהולכות ומתעצמות, סביב פרס ישראל?

לגבי השנה, אני מוצף במיילים, ווטסאפים וטלפונים, מאנשים וגופים, ובהם הצעות, רעיונות והפצרות: לארגן טקס אלטרנטיבי כזה או אחר, להגיש עתירה, לדבר עם השר פנים אל פנים, לנסות לשכנע את נשיא המדינה שיקום ויעשה מעשה, ליזום עצומות של כלות וחתני הפרס, ואף לארגן קבוצה שתמחה בזעם על ההחלטה על ידי החזרת הפרס למשרד החינוך.

בין הרעיונות יש כאלה שאינם פרקטיים כלל, אבל יש שנמצאים בשלבי בדיקה ויישום ראשוניים. עתירה אחת כבר הוגשה לבג"ץ וכנראה עוד אחת בדרך, וישנה קבוצה שחושבת ברצינות על טקס אלטרנטיבי כלשהו. מסיבות שונות, בשלב הזה

האקדמיה הלאומית למדעים, כגוף, אינה קשורה ליוזמות האלה, אבל אולי בהמשך. נראה.

כך או כך, אני קורא מכאן לכל הוועדות המקצועיות של השנה לחשוף את עצמם, וכן את הזוכים והזוכות שעליהם כבר החליטו. וועדה אחת כבר נחשפה, וידוע לי על עוד וועדות שסיימו את עבודתן, אך הן והחלטותיהן עדיין עלומות.

ולוועדות שטרם השלימו את עבודתן, אני קורא לא לעצור: המשיכו לדון כאילו כלום לא קרה; הגיעו להחלטה, ולאחר מכן חשפו את עצמכם ופרסמו את זהות כלות וחתני הפרס.

ואז אנחנו – לא שר החינוך הזה ולא הממשלה הזאת – אנו האזרחים, מצוא נמצא את הדרך להוקיר אותם ואת תרומותיהם העצומות למדינה שאנו כה אוהבים, ואשר לעתידה אנו כה דואגים.

ובינתיים, כצעד קטן מאד בכיוון הזה, אשמח להעניק את הפסלון שלי מלפני 20 שנה – שוב, אחרי גולדרייך – גם למסורב הנוכחי של הפרס, איל ולדמן: מדובר ב"פסלון פרס ישראל; יד שלישית במצב טוב, מפרופסור...". שייקח אותו למשמרת, עד שיקבל את זה שמיועד לו. מבחינתי הוא זכה בפרס. נקודה! ואם המדינה לא תעניק לו אותו בדרך המלך, נעשה את זה אנחנו, במקום.

לאחר שייודעו זהותם של הזוכות והזוכים האחרים, יתכן שיקומו עוד מבין כלות וחתני הפרס הקודמים ויעניקו לחדשים את הפסלונים שלהם למשמרת, עד לתיקון העיוות.

האקט הזה איננו רק גימיק, אך כמובן שגם אין הוא פתרון לטווח הרחוק. הוא פשוט המעט שאדם פרטי יכול לעשות השנה כדי להוקיר ולכבד את אלה שהוחלט כדת וכדין שהם זוכי פרס ישראל לשנת תשפ"ד, ואשר נמנעה מהם באופן שערורייתי קבלתו כמו שצריך.

אך מה לגבי השנים הבאות? נדמה לי שכאן העניין די ברור.

צריך, אחת ולתמיד, להפקיע באופן מוחלט מידי שר/ת החינוך או כל גורם פוליטי אחר את ניהול פרסי ישראל.

את הכל: בחירת הקטגוריות, מינוי הוועדות, ניהול תהליכי הדיון וההחלטה, וההודעה לזוכים. את הטקס עצמו יש לעשות על פי המתכונת הרגילה, בשינויים קלים, אך שר החינוך כבר לא יהיה השושבין.

לפני שאזמר בידי מי יש להפקיד את פרסי ישראל, כדאי לחשוב לרגע על מה שעלול לקרות בשנה ה**באה**, אם הממשלה הנוכחית עדיין תהיה אתנו, או שתהיה ממשלה שדומה לה. כמובן, שכולנו מקווים ומתפללים שעד אז המלחמה תהיה מאחורינו: חיילי המילואים משוחררים; התושבים העקורים בחזרה בבתיים; עזה התרבה, על מספר קורבנותיה הבלתי נתפס, בתהליך הארוך של התאוששות, שיקום ובנייה; וקהל החשוב לנו מכל: החטופים כולם, עד האחרונה והאחרון שבהם, בחזרה בארץ – המשפחות של אלה שיקריהם לא שרדו מתאבלות מרה על קבריהם, והאחרות חוגגות סוף סוף את חזרתם בשלום.

כעת, האם נראה לכם שהשנה הבאה, בהעדר מלחמה, תגרום לשינוי מהותי בגישה של משרד החינוך? אני כלל לא בטוח. מהרקורד של השר הנוכחי, סביר להניח שהוא כנראה לא יבטל את הפרס כליל, כי כבר אין מלחמה כתירוץ. אך ברוח הזמן, הוא ישדרג וישכלל את מקרה גולדרייך לכל כלה וחתן פוטנציאליים: פקידי המשרד יתבקשו לפשפש בעברן של חוקרת הסרטן הנפלאה, של המשוררת המפעימה ושל המומחית העולמית למחשבת ישראל, שמא השתתפו בהפגנה או חתמו על עצומה או נמנעו מלקנות בקבוק יין מאי שם; והם יבדקו בציציותיהם של הספורטאי זוכה המדליות העולמיות, של הפיזיקאי שמגלה את סודות היקום, ושל המְרַגֵּש בזמְרֵי או ציִיֵּרֵי ישראל, שמא התבטאו פעם נגד מהלכי הממשלה או סירבו להופיע במפגשים בעפרה או באריאל.

אדוני יושב הראש, פרס ישראל חייב להיות מנוהל בידי מוסדות ממלכתיים, עצמאיים וא-פוליטיים, שמכירים במרכזיותם ועוצמתם של המדע, המחקר

והיצירה בישראל, ואשר יש ביכולתם לבצע את העבודה באופן מקצועי, ונטול השפעות חיצוניות ושיקולים זרים כלשהם.

הצעתי היא לקבוע בחקיקה שהפרס יעבור לניהול מתואם של בית הנשיא והאקדמיה הלאומית הישראלית למדעים. גופים אלה אינם יראים מהרשויות, ואינם פועלים תחת החרב המתהפכת של שרים ספציפיים או של תקציבים התלויים בהתנהגותם הטובה. הם יכולים לעבוד בעצמאות ובמקצוענות המרבית האפשרית.

האקדמיה למדעים תהיה מופקדת על הפרסים בכל תחומי המדע והמחקר, מה שנקרא "פְּרָסִי הַחֶקֶר", כולל מדעי הרוח ומדעי החברה, ובית הנשיא יהיה אחראי על אלה שבתחומי היצירה והאומנות ועל הפרס במפעל חיים. כל אחד משני הגופים ימנה את הוועדות המקצועיות הרלוונטיות, ינהל את תהליך הגשת המועמדים, את דיוני הוועדות וקבלת ההחלטות, וההודעות על הזכות והזוכים ייצאו מבית הנשיא ומהאקדמיה באופן מתואם.

איני תמים, גבירתיי ורבותיי, וברור שלְהצעה כזאת אין כל סיכוי להתקבל על ידי הממשלה הנוכחית. אך מכיוון שבכל מקרה ראוי שפרס ישראל יהיה מעוגן סוף סוף בחקיקה רצינית, נראה שכאן המקום להתחיל: בבניין הכנסת, ביתה של הרשות המחוקקת, בדיון של אחת הוועדות הרלוונטיות ביותר לעניין.

אז חברות וחברי כנסת יקרים, במטותא מכם, חֲשְבוּ על העניין, וּמְצְאוּ את הזמן הנכון ואת הדרך הנכונה להתחיל בתהליך.

כדאי לעשות זאת לפני שיהיה מאוחר מדי, וחלילה מה שנבנה כאן בַּמַּדְע, בַּתְּרַבּוּת, בַּיְצִירָה, וּבַרוּחַ בַּמֶּשֶׁךְ 75 שנה ייבלע וייעלם בשאון המלחמה, בריח הדם, בַּדְּאָגָה המצמיחה לחטופים, ובשגרת החיים על החרב; "וְלֹא נִוְדַע כִּי בָּא אֶל קַרְבּוֹ".

סליחה על הבוטות בדברים, ותודה רבה על ההקשבה.